 <https://doi.org/10.30563/turklad.868013>

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 25.01.2021
Kabul Tarihi / Accepted date	: 01.06.2021
Yayın Tarihi / Date published	: 20.06.2021

Atıf / Citation

Aslıhak, R. (2021). "Fiilden İsim Yapan -Ak Eki Üzerine Bir Değerlendirme". *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*, 5. Cilt, 1. Sayı, 181-203.

FİILDEN İSİM YAPAN -AK EKİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An assessment of usage off "-Ak" suffix in turkish

RIZACAN ASLIHAK¹

Öz

-Ak eki Eski Türkçeden beri kullanılan işlek bir ektir. Eski Türkçede -ğak / -gek şeklinde olan bu ek, ğ / g morfeminin Batı Türkçesinde düşmesi sonucunda -ak/-ek şekline dönüşmüştür. -Ak eki eylem kök ve gövdelerine gelerek yer işaret etme, bulunulan mekân anlamı, çok bulunan yer anlamı, işin yapıldığı yer anlamı gibi farklı anlamlarda yer adları yapmaktadır. Yer adlarının yanında aygıt-araç adları, birçok terim adı, çeşitli anlamlarda karakter sıfatları, somut ve soyut adlar gibi farklı anlam ve görevlerde kullanılmaktadır. Sonradan türetilen uçak, örek, ölçek, çıkak gibi kelimelerin yanında Eski Türkçeden beri süregelen bıçğak "bıçak", orğak "orak", yumğak "yumak" gibi kelimelerde de görülen bu ekin kullanım alanı oldukça geniştir.

Sözcüklerdeki anlamı oluşturan unsurların kök merkezli ele alınması nedeniyle, fiilden ad yapan -Ak ekinin kelimeye kattığı anlam yeterince incelenmemiştir. Türkiye Türkçesi dil bilgisinde daha çok görünüş ve yapıya ağırlık verilmesi; -Ak ekinin eylem kökü veya gövdesine kattığı anlamların yüzeysel olarak ele alınmasına sebep olmuş, bununla birlikte bu ekin türettiği kelimeye farklı görevlerde anlamlar katmasına değinilmemiştir.

Bu noktalardan hareketle bu çalışmada, Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğünde yer alan, fiilden isim yapan eklerden -Ak eki ile türemiş sözcüklerin incelenerek -Ak ekinin üstlendiği görevler arasındaki anlam ilişkileri ve ekin kelimeye kattığı anlam zenginliğinin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: -Ak Eki, Anlamsal Sınıflandırma, -Ak Ekinin Görevleri, Türkiye Türkçesi

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, can.aslhk@gmail.com

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6403-3691>

Abstract

-Ak has been a widely used suffix in Turkish since the past. This suffix was in the form of *ğak* / *-gek* in the Old Turkic, then changed to the form of *-ak/-ek* as a result of the falling of /*ğ*/ and /*g*/ sounds, in Western Turkic. -Ak suffix can attach to the verbal root and verbal stems, derives place names in different meanings such as pointing of a place, the meaning of location, the meaning of the place where the work is done. Besides the place names; this suffix can be used for deriving names in different meanings such as equipment names, names of many terms, adjectives in various meanings, concrete and abstract names. In addition to the later derived words such as *uçak*, *örek*, *ölçek*, *çıkak*; it is also seen in the words such as *bıçğak* “*bıçak*”, *orğak* “*orak*”, *yumğak* “*yumak*” which have been used since the Old Turkic and its usage area is quite wide.

Because of the root centered approaches to the elements that make up the meaning of the word, the meaning that the suffix adds to the word has not been adequately studied. Turkish grammar is mostly focused on sentence view and structure. For this reason, it causes a superficial consideration of the meanings that -Ak suffix adds to the root or stem of the verb. However, it is not mentioned that this suffix adds different meanings to the word.

From this point of view; this study examines the -Ak suffix which is located as the suffix that derives the noun from the verb. The data used in the study based on the nouns included by the Turkish dictionary of Tdk. It is aimed to reveal the meaning relations between the functions of -Ak suffix and the semantic expressions of it that added to the word.

Key Words: -Ak Suffix, Semantic Classification, Functions Of -Ak Suffix, Turkish

Giriş

-Ak eki eylem kök ve gövdelerine gelen işlek bir ektir. Ek üzerine araştırmacılar çeşitli sınıflandırmalar yapmaktadır. Emre'nin sınıflandırmasında ek, fiilin geçişli ya da geçişsiz olmasına göre değişim göstermektedir. Emre, geçişsiz fiil üzerine gelen -Ak ekinin etken anlamlı sıfat ya da mekân ismi yaptığını; geçişli fiil üzerine gelen -Ak ekinin ise edilgen anlamlı sıfat, edilgen anlamlı somut isim, âlet ve hayvan isimleri yaptığını belirtmektedir (Emre, 1945: 169).

Erdal, ekin oldukça işlevsel olduğunu ve üç farklı görevde kullanıldığını belirterek bunları fail adı, alet adı ve rahatsızlık adı olarak sınıflandırmıştır. Bahsedilen görevlerden fail ve hastalık sınıflandırmalarının insanlarla bağlantılı olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte fail adı ve alet adlarının birçok dilde bir araya getirildiğini, bunların ayırt edici özelliklerinin cümledeki bağlamdan çıkarılan canlılık olduğunu belirtmiştir. (Erdal, 1991: 391)

Korkmaz, ekin genellikle bir alışkanlığı, bir duyguyu ve fiilin bildirdiği işi çokça yapanı gösteren sıfatlar türettiğini belirtmektedir. Sıfat eklerinin, ad türetme eklerine dönüşmesini bir kalıplaşma sürecinin sonucu olduğunu belirten Korkmaz, Eski Türkçedeki *-ğak/-gek* sıfatlarının kalıplaşmasını ve *-ğak/-gek* > *-ak/-ek* değişimiyle adlar türetmesine dayandırmaktadır (Korkmaz, 2009: 70)

Banguoğlu ekin aşağılayıcı anlamda karakter ifade eden mübalağa sıfatları yaptığını belirtmektedir: “*korkak*, *ürkek*, *dönek*, *kaçak*” gibi. Ekin zaman zaman terim değeri kazandığını belirten Banguoğlu, bu sayede yeni kelimelere örnek olduklarını söylemektedir: *uçak* “*tayyare*”, *ölçek* “*mikyas*”, tapınak “*mabet*” gibi (Banguoğlu, 2015: 230).

Gencan, -Ak eki ile kurulan organ adlarının çokluğuna dikkat çekmektedir: “*şakak*, *kucak*, *bacak*, *şakak*, *yaprak*” gibi (Gencan, 1979: 218). -Ak eki ile türetilmiş yeni kelimelerden bazılarının eskiden kullanılan unutulmuş sözcükleri oluşturduğunu belirten Gencan, bu görüşünü “*erek*, *kayak*, *sapak*” gibi örneklere dayandırmaktadır. Bu kelimelerden esinlenilerek

yeni türetilenler ise “uçak, çıkak, yutak, tapınak” gibi sözcükler olduğunu aktarmaktadır (Gencan, 1979: 219).

Gabain, ekin -ğak/-gek şekli için ön sesi k, son sesin ğ olma ihtimalini de göz önünde bulundurarak içkek “*vampir*” (iç- “içmek”), arkağ “*mekik ipeği, atki*” (ar- “dolaşmak”) örneklerini vermektedir. Bu tür yapıdaki şeklin sık olmadığını belirten Gabain, farklı anlamları olan farklı ekler olma ihtimalini de söylemektedir. (Gabain, 1988: 52).

Ekin Tarihî Gelişimi

Eski Türkçede -ğak/-gek şeklinde olan bu ekin, -ğ/-g morfeminin Batı Türkçesinde düşmesi sonucunda -ak/-ek şekline dönüştüğü bilinmektedir. Bu dönüşüm örnekleriyle birlikte ekin tarihî dönemi içerisinde izlenmektedir. Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi dönemlerinde ise ek başı ünsüzünün bazen düştüğü bazen devam ettiği görülmektedir.

Uygur Türkçesinde **arkağ** “mekik” < ar- “dolaşmak” (Eraslan, 2012: 105), **ökäk** ~ **ögäk** “hatırlanan” (MAN: I/15-2), **bıcağ** “bıçak” (KİM: 10, MAİT: 72/15), **içgek** “dev, cin” (KİM: 10), kan **ötgek** “kanlı ishal” (Batmaz, 2013: 93), **tamğak** “damak, boğaz” (ABH: 624/11), **kulğak**² “kulak” (MAİT: 68/24), **orğak** “orak”; (MAİT: 83/41), **kızğak** “hasis” (Eraslan, 2012: 105) örneklerinde görülmektedir.

Kutadgu Bilig’de **turğak** “kapıcı, muhafız, nöbetçi” (KB: 608) < tur- “durmak, beklemek” (KB: 774), **tutğak** “ele geçirmek, esir etmek” (KB: 1067) < tut- “tutmak, hâkim olmak” (KB: 218), **kulğak** “kulak” (KB: 2342), **küjek** “perçem” (KB: 118) < küj- “örmek, bükme” (Taş, 2005, 155), **yatğak** “muhafız, nöbetçi” (KB: 608) < yat- “yatmak” (KB: 17), **suğak** “ak geyik” (KB: 5374) < suğ- “sokmak” (KB: 708), **yuğak** “su kuşu” (KB: 5377) < yu- “yıkamak” (KB: 2108), **azak** “nereden geldiği belli olmayan” (KB: 2534) < az- “azmak, yanılmak, yolu şaşırma” (KB: 205), **buş-ak+lık** “hiddet, öfke” (KB: 332) < buş- “hiddetlenmek, öfkelenmek” (KB: 322, 324 vb.), **éwek** “aceleci” (KB: 849) < éw- “acele etmek” (KB: 323), **térnek** “dernek, topluluk” (KB: 4829) < térin- “toplanmak” (KB: 2285) kelimelerinde ilgili ekin kullanıldığı görülmektedir.

Divânu Lüğati’t-Türk’te **bezgek** “titreme, titretici sıtma” (DLT: II/289-5) < bez- “titremek” (DLT: II/8-23), **buçğak (I)** “bucak; aç, zaviye ve benzeri” (DLT: I/465-20), **buçğak (II)** “kesilmiş hayvan derisinden çarık yapılan uçlar” (DLT: I/465-21) < bıç- “kesmek” (DLT: II/4-21), **kuçak** “kucak” (DLT: I/382-13) < koç- “kucaklamak” (DLT: II/5-7), **kürgek** “kürek” (DLT: II/289-25) < küri- (Edal 1991: 391), **kuðurğak** “kaftanın arka eteklerinden biri” (DLT: I/502/18) < kudur- (Bilgen, 1989: 47), **orğak** “orak” (DLT: I/14-11) < or- “kesmek, biçmek” (DLT: I/172-19), **saçğak** “malını saçan, israf eden kimse” (DLT: I/470-18) < saç- “saçmak” (DLT: II/4-27), **sergek** “sarhoşun, sarhoşluk yüzünden iki tarafa sallanması” (DLT: II/289-10) < ser- (Bilgen 1989: 46), **sıçğak** “sıçırgan, sık sık sıçan” (DLT: I/470-19) < sıç- “sıçmak” (DLT: II/4-29), **susğak** “kendisiyle su ve benzeri şeyler daldırılarak alınan nesne” (DLT: I/470-28) < sus- (Erdal, 1991: 391), **tamğak/tamağ** “boğaz, damak” (DLT: I/33-17) < tam- “damlamak” (DLT: II/26-21), **tezgek er** “işten ve işe benzer şeylerden kaçan, çekingen” < (DLT: II/289-7) < tez- “kaçmak” (DLT: II/8-29), **tutğak** “geceleyin düşmanın gözcülerini ve ileri karakollarını yakalamak için çıkarılan atlı bölük” (DLT: I/467-17) < tut- “tutmak, yakalamak” (DLT: II/291-23), **türgek** “bohça” (DLT: II/289-6) < tür- “dürmek” (DLT: II/7-12), **yapğak** “kuş avlanan bir çeşit tuzak” (DLT: III/42-22) < yap- “örtmek, kapamak; kurmak, yapmak” (DLT: III/57-21), **yapurğak** “yaprak” (DLT: III/51-8) < yapur/1- “kapanmak, örtmek” (DLT: III/76-24), **yapuşğak** “dikenli bir ot, pıtrak; her söylenen işe karışan kimse” (DLT: III/51-3) < yapış-/yapuş- “yapışmak” (DLT: III/70-7), **yatğak** “hakanın ve ülkenin koruyucusu,

² kul- “işıtmek” (Eren 1999: 264).

muhafızı” (DLT: III/42-23) < yat- “yaymak, sermek” (DLT: II/313-26), **yetgek** “heybe, bohça” (DLT: III/70-23) < yet- “yetmek, yedeğinde götürmek” (DLT: II/314-13), **yumğak** “yumak, yuvarlanan ve yuvarlak olan her şey” (DLT: III/44-6) < yum- “yummak” (DLT: III/64-18), **batrak** “ucuna bir ipek parçası takılan mızrak” (DLT: I/465-15) < batur- “batırmak” (DLT: II/73-8), **biçek** “bıçak” (DLT: I/384-23) < bıç- “kesmek, biçmek” (DLT: II/4-22), **buşak** “içi sıkıntılı, mükedder” < buş- “sıkılmak, usanmak” (DLT: II/12-7), **éwek** “acele, ivme” (DLT: I/77-10) < éw- “acele etmek” (DLT: I-168-5), **kapak** “kızlık zarı, bekâret” (DLT: I/382-7) < kap- “örtmek” (DLT: II/4-11), **kesek** “kesik, parça” (DLT: I/14-15) < kes- “kesmek” (DLT: I/329-21), **kuçak** “kucak” (DLT: I/382-13) < koç- “kucaklamak” (DLT: II/5-7), **tükek** “halka” (DLT: II/287-5) < tüg- “düğmek, düğümlemek, bağlamak” (DLT: II/20-15), **yazak** “otlak” (DLT: III/16-3) < yaz- “yaymak” (DLT: III/59-16) kelimelerinde fiilden isim yapan –Ak ekinin geçtiği tespit edilmiştir.

Bu ekin görüldüğü diğer dönemler ve bu dönemlerde geçen örnek kelimeler şöyle sıralanabilir:

Harezmi Türkçesinde **bezek/bezgek** “sıtma nöbeti, ateş” (ME: 1/1), **bıçak** “bıçak” (KE: 50r10, ME: 35/8, MM: 242/4), **bölek** “bölüm, kısım” (KE: 19r8), **çekek** “kulp” (ME: 91/5), **dudağ/tutağ** “dudak” (KE: 184r20, ME: 179/2), **évek** “acele, ivedi” (ME: 8/6), **kaçğ/kaçak** “kaçak” (KE: 74r11), **kesek** “parça” (KE: 19r7), **konak** “misafir, konukevi” (KE: 87v18, ME: 34/3), **korğak** “korkak” (KE: 120r6), **kuçakla-** “kucaklamak” (KE: 197r6), **kuşak** “kulak” (KE: 203v14, ME: 58/5, MM: 27/2), **orğak** “orak” (56r21), **saçak** “saçak” (ME: 28/3), **süzek** “süzek” (ME: 88/6), **tamağ** “damak” (KE: 170a8, ME: 177/4), **tarak/tarğak** “tarak” (KE: 161v19, 18v11), **tezek** “tezek” (KE: 206r20), **toyak** “doyuracak kadar” (KE: 177v4), **tutağlık** “sara hastalığı” (KE: 96r6), **yığak** “yasak, yasaklanmış şey” (MM: 323-3) < yığ- “yasaklamak, menetmek, uzaklaştırmak” (MM: 59-1), **yapurgak/yafraq/yawurgak** “yaprak” (KE: 12r13, 97r14, 174r5) örneklerinde görülmektedir.

Kıpçak Türkçesinde **bezgek** “sert ateş, sert humma” (KTS: 29), **bıçak** “bıçak, hançer, kama” (KTS: 29), **bölek** “bölük, bölünmüş” (KTS: 36), **buşak** “hiddetli, çok öfkeli kimse” (KTS: 38), **çapak** “göz çapağı” (KTS: 46), **çökek** “cırıvık çamur” (KTS: 53), **damak/tamağ/tamağ** “damak” (KTS: 55, 260), **depek** “tepen” (KTS: 59), **dirnek** “cemaat” (KTS: 62), **göcek kuşu** “yazın içeri, kışın sahile veya çöle uçan kuş” (KTS: 87), **kesek et** “parçalanmış et” (KTS: 140), **kızak** “buz üstünde kayılan alet” (KTS: 147), **konak** “konulacak yer” (KTS: 153), **kuçak** “kucak” (KTS: 161), **kuşak** “kulak” (KTS: 162), **korğak** “korkak, korkan” (KTS: 154), **kurğak/kurak** “kurak, kuraklık” (KTS: 163), **kuşak** “kusuntu, kusmuk” (KTS: 165), **orak** “orak” (KTS: 205), **ölçek** “ölçek, ölçü” (KTS: 210), **ötkek** “öksürük” (KTS: 212), **sezek** “hatıra gelen duygu” (KTS: 233), **sıçak** “sık sık sıçan kimse” (KTS: 233), **susak** “su kabı” (KTS: 243), **tamağ** “damak” (KTS: 260), **tamağ** “boğaz” (KTS: 260), **tarak** “tarak” (KTS: 263), **tayğak** “kaygan yer” (KTS: 266), **tezek** “tezek, hayvan dışkısı” (KTS: 273), **tolanağ** “bulanık” (KTS: 280), **dudağ/dudağ/totağ/tudağ/tutağ/tutağ** “dudak” (KTS: 65), **yapraq/yabrağ/yabuldrağ** “yaprak” (KTS: 311), **yumak** “yuvarlak olarak sarılmış iplik” (KTS: 329) örneklerinde geçmektedir.

Eski Anadolu Türkçesinde **batağ** “bataklık” (MZ: 50b7), **bıçak/pıçak** “bıçak” (DK: 10b-5, 93a-13), **damak** “damak” (DK: 70a-11), **dernek** “dernek, topluluk” (DK: 31b-1), **évek** “acele, acele etmek” (SNB: 138/8), **kaçak** “kaçak” (YZ: 16/226), **konak** “misafir olarak gelen kişi, geçici oturlan konut” (YZ: 19/278), **kuçak** “kucak” (DK: 34a-10), **kuşak** “kulak” (DK: 5a-10), **kürek** “kürek” (SNB: 357/12), **orah** “orak” (SNB: 183/4), **ölçek** “ölçek” (KT: 151b/8), **sancağ** “sancak; bayrak, savaş simgesi: *ağ sancaklı alay*” (DK: 145a-12), **tudağ** “dudak” (DK: 31a-13), **turağ/h ~ durah/k** “durak” (SNB: 341/3), **tudağ** “dudak” (DK: 31a-13), **tutsağ** “tutsak” (SNB: 184/10), **yatağ** (SNB: 117/7), **yığnağ** “yığmak” (DK: 7a-13), **yumağ** “yumak” (SNB: 324/13), **darak** “tarak” (Karaoğlu, 2016: 58), **depek** “tepen” (Karaoğlu 2016: 59), **kesek**

“parça, bölüm” (Karaoğlu, 2016: 61), **korşak** “korkak” (Karaoğlu, 2016: 62), **oturak** “oturak” (Karaoğlu, 2016: 63), **sürşek** “sürşek” (Karaoğlu, 2016: 65) örneklerinde görölmektedir.

Çağatay Türkçesinde **bıçak** “bıçak” (RD: 43/16), **batşak** “çamurlu yer, bataş” (FK: 1879), **bölek** “bölük, takım, küme” (FK: 2291), **boğak** “boğucu hava, kapalı hava” (FK: 2259), **dodağ** “dudak” (FK: 4194), **itşek** “keskin” (Teres, 2009: 310), **kaşak** “kaşış, kaşma” (FK: 5330), **kaşgak** “firari, kaşak” (Teres, 2009: 310), **késeş** “iri toprak parçası” (FK: 6621), **konak** “misafir evi” (FK: 5688, RD: 150/14), **korşak** “korkak” (FK: 5795), **kuşak** “kucak” (FK: 5751), **kuş-ağ-la-** “kucaklamak, sarılmak” (RD: 151/14), **kuşak(ğ)** “kulak” (FK: 5887, RD: 100/3), **kuşak+lık** “kıtlık, kuraklık” (FK: 5618), **kürek** “bir ucu yassı uzun ağaş, kürek” (FK: 6393), **saşak** “yırtmak, parçalamak, eskimeş” (FK: 4416, RD: 216/56), **tamaş** “damak” (Teres, 2009: 311), **tayşak** “kaygan yer” < tay-³ “kaymak” (FK: 2763), **tarak+lık** “tarak kabı” (FK: 2607), **térşek** “derlenecek eşya, yük” (Teres, 2009: 312), **téşek** “tezek” (FK: 3443), **turşak** “bekçi, nöbetçi” < tur- “durmak” (FK: 3144), **yaşak/yapşak** “yaprak” (FK: 7359), **yapurşak** “(FK: 7629), **yatak** “yatak, yatılacak yer” (FK: 7208), **yumaş** “iplik yumağı” (FK: 8148) örneklerinde geşmektedir.

Türkiye Türkçesinde –Ak Ekinin Sınıflandırılması ve İşlevleri

Bu çalışmada fiilden isim yapan –Ak ekinin Türkiye Türkçesindeki işlevleri incelenecektir. Bu amaçla Türk Dil Kurumu’nun 2017 basım tarihli Türkçe Sözlük’ü taranmıştır. Sözlük kapsamında elde edilen veriler hem işlevsel hem de morfo-semantik açıdan değerlendirilmiştir. Tespit edilen sözcükler farklı anlamlar içermelerine göre farklı madde işaretleri ile gösterilmiştir. Sözcüklerin madde işaretleri Türkçe Sözlük’teki numaralandırılmış sıraya göre değil, bu çalışmanın sayfalarının önceliğine göre yapılmıştır. İncelenen bu sözcükler kullanım çeşitliliği açısından sınıflandırma bölümleri içerisinde tablolaştırılmış, sonuç bölümünde grafik üzerinde yüzdeler oranları ile genel sınıflandırma gösterilmiştir. Çalışmada yer verilen halk ağzındaki kelimeler Türkçe Sözlük’teki varlığı ile incelenmiştir. Derleme sözlüğünde ve ağzlarda yapılacak benzer bir çalışmayla konunun kesin sınırları daha iyi çizilebilecektir. Ancak makalenin sınırlandırılması amacıyla çalışmanın bu kısmı daha sonraya bırakılmıştır. Çalışma kapsamında fiilden ad yapan -Ak eki ile oluşturulan sözcüklerin sınıflandırılması aşağıda gösterilmiştir.

1. Fiilden Yer Adı Yapar: Türkçe Sözlük’teki taranan verilerden hareketle fiilden isim yapan -Ak ekinin yer işaret etme, mekân, bulunan yer adı, yeryüzü şekillerinden kaynaklı türetilen yer adları, görece ve miktar olarak fazla bulunan yer adı, konulan – saklanan - muhafaza edilen - biriktirilen yer adı, dinî yer adı, semt, mahalle, ilçe ve bölge adları, işin yapıldığı mekân anlamlarında yer adı, bir olaya bağlı yer adı yaptığı tespit edilmiştir. Bu yapıda tespit edilen yer adları aşağıda verilmiştir.

Fiil kök ve gövdelerine eklenerek belirli bir yeri işaret etme adı yapar: **akak (I)** “suyun ivinti yeri” (TS: 59), **bucak⁴ (I)** “kenar, köşe, yer” (TS: 402), **çıkak (I)** “çıkılacak yer, çıkıt, mahreç” (TS: 530), **dinek (I)** hlk. “dinlenmek için durulan yer” (TS: 670), **durak (I)** “tren, tramvay, otobüs, minibüs vb. genel taşıtların durmak zorunda olduğı veya durabilecek yer” (TS: 723), **geçek (I)** hlk. “çok geçilen yer, işlek yol” (TS: 913), **kavşak⁵ (I)** “yol vb. uzayıp giden şeylerin keşistikleri veya birleştikleri yer” (TS: 1359), **sapak (I)** “bir ana yoldan ayrılan yolun başlangıç noktası” (TS: 2030), **yatak (I)** “gizli barınak veya bir suçluyu gizlice barındıran yer” (TS: 2548).

³ tay- “kaymak” (DLT: III/244-1).

⁴ biç- “kesmek” (DLT: II/4-22, EDPT: 292) > biç-ek (DLT I/384-23, EDPT: 294).

⁵ kavuş-/-kavuş- “bir araya gelmek” (DLT II/103) > kavuş-ak (Banguoğlu 2015: 231, Emre 1945: 169, Gencan 1979: 218, Korkmaz 2009: 70)

Fiil kök ve gövdelerine eklenerek mekân, bulunulan yer adı yapar: **barınak** “barınılacak yer, melce” (TS: 254), **bulunak** “adres” (TS: 410), **dinek**⁶ (II) **hlk.** “dinlenmek için durulan yer” (TS: 670), **durak** (II) “çok sayıda taksinin bir arada çalıştığı ve bağlı olduğu işletme” (TS: 723), **konak** (I) “büyük ve gösterişli ev” (TS: 1470), **konak** (II) “vali, kaymakam gibi yüksek dereceli devlet görevlilerinin resmî konutu” (TS: 1470), **korunak** (I) “tehlikeden kurtulmak, korunmak için yapılmış yer” (TS: 1486), **korunak** (II) “sığınılan, saklanılan yapı, mağara gibi yer” (TS: 1486), **sığınak** (I) “yağmur, güneş veya çeşitli tehlikelerden korunmak için sığınılacak yer, melce” (TS: 2089).

Yeryüzü şekilleri temel alınarak türetilen yer adları yapar: **akak** (II) “yatak” (TS: 59), **akak** (III) “eğimi, inişi fazla olan yer” (TS: 59), **batak** (I) “üzerine basıldığında çöken çamurlaşmış toprak, bataklık” (TS: 281), **çatak**⁷ (I) “iki dağ yamacının kesişmesi ile oluşmuş dere yatağı” (TS: 501), **çökek** (I) “çukur yer” (TS: 563), **çökek** (II) “bataklık, sazlık” (TS: 563).

Görece ve miktar olarak fazla bulunan yer adı: **yatak** (II) “bir şeyin çok bulunduğu yer” (TS: 2548).

Konulan, saklanan, muhafaza edilen, biriktirilen yer adı yapar: **çekek** “hlk. kayık, mavna ve küçük gemilerin karaya çekildikleri yer” (TS: 509), **yığınak**⁸ (I) “bir şeyin biriktiği yer” (TS: 2588), **yatak** (III) “turuncgilleri ve yumurta vb. ürünleri korumak üzere saman vb.nden yararlanılarak yapılan yer” (TS: 2548).

İşin yapıldığı mekân adı yapar: **çimek** “çimecek yer” (TS: 548), **tapınak** (I) “içinde ibadet edilen, tapınılan yapı, mabet, ibadethane, ibadetgâh” (TS: 2266), **yunak**⁹ (I) **hlk.** “hamam” (TS: 2617), **konak** (III) “yolculukta geceyi geçirmek için inilen, konaklanılan yer” (TS: 1470).

Dinî yer adı yapar: **tapınak** (II) “içinde ibadet edilen, tapınılan yapı, mabet, ibadethane, ibadetgâh” (TS: 2266).

Semt, mahalle, ilçe ve bölge adları yapar: **Bucak** (II) “eskiden ilçelerin bir müdürle yönetilen bölümlerinden her biri, nahiye” (TS: 402), **Bucak** (III) “Burdur iline bağlı ilçelerden biri” (TS: 402), **Konak** (IV) “İzmir iline bağlı ilçelerden biri” (TS: 1470), **Tutak** (I) “Ağrı iline bağlı ilçelerden biri” (TS: 2389), **Yunak** (II) “Konya iline bağlı ilçelerden biri” (TS: 2617), **Çatak** (II) “Van iline bağlı ilçelerden biri” (TS: 501)

Bir olaya bağlı yer adı yapar: **kaydırak** (I): “dağdan taşınan tomrukların kaydırıldığı yüksek yer” (TS: 1362).

Fiilden isim yapan –Ak eki ile kurulmuş yer adlarını bildiren kelimelerin anlam zenginliği sınıflandırmaya yansımaktadır. Ekin fiile kattığı anlam zenginliği göz önünde bulundurulmakta ve aynı kelimenin yer adları sınıflandırmasında farklı başlıklar altında ele alınması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Örneğin “*durak*” kelimesi taşıtların yolcu indirip bindirdiği yer anlamını verirken, aynı zamanda taksilerin bir arada çalıştığı mekân olan işletme anlamını da vermektedir. –Ak eki ile kurulan aynı kelime belirli bir yeri işaret edip onu vurgularken, diğer kelimedeki mekânın kendisi vurgulanmaktadır. Burada önemle dikkat edilmesi gereken durum fiildeki hareketin anlam ile ele alınmasıdır. Vurgulanan anlam ögesi yer adının

⁶ **din-** “sona ermek, bitmek, **durmak**; (ses) susmak; kesilmek” (Gülensoy, 2007: 285)

⁷ **çat-** “birleştirmek” (EDPT: 402) > **çat-ak** (Banguoğlu 2015: 231, Gülensoy 2007: 222, Korkmaz 2009: 70, Tietze 2002: 481).

⁸ **yığ-** “yığmak, toplamak” (DLT: III/61-10), **yığın-** “kendi kendine yığınmak” (DLT: III/84-10) > **yığın-ak** (Banguoğlu 2015: 231, Gülensoy 2007: 1135, Korkmaz 2009: 70).

⁹ **yu-** “yıkamak” (DLT: III/66-15) > **yun-** “yıkamak” (DLT: III/66-5) > **yu-n-ak** (Banguoğlu 2015: 231, Gencan 1979: 218).

bildirdiği aktiflik durumu değildir, yer adının kendisidir. Bu kapsamda yer adlarının sınıflandırılması aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1. -Ak Eki İle Türetilen Yer Adlarının Sınıflandırılması

Göster.	yer işaret etme	mekân	yeryüzü şekilleri temelli	çok bulunan	saklanan muhafaza temeli	işin yapıldığı mekân	dinî yer	özel ad	olay temelli	top .
akak	+	-	+	-	-	-	-	-	-	2
barınak	-	+	-	-	-	-	-	-	-	1
batak	-	-	+	-	-	-	-	-	-	1
bucak	+	-	-	-	-	-	-	+	-	2
bulunak	-	+	-	-	-	-	-	-	-	1
çatak	-	+	-	-	-	-	-	-	-	1
çekek	-	-	-	-	+	-	-	-	-	1
çıkak	+	-	-	-	-	-	-	-	-	1
çimek	-	-	-	-	-	+	-	-	-	1
çökek	-	-	+	-	-	-	-	-	-	1
dinek	+	+	-	-	-	-	-	-	-	2
durak	+	+	-	-	-	-	-	-	-	2
geçek	+	-	-	-	-	-	-	-	-	1
kavşak	+	-	-	-	-	-	-	-	-	1
kaydırak	-	-	-	-	-	-	-	-	+	1
konak	-	+	-	-	-	+	-	+	-	3
korunak	-	+	-	-	-	-	-	-	-	1
sapak	+	-	-	-	-	-	-	-	-	1
sığınak	-	+	-	-	-	-	-	-	-	1
tapınak	-	-	-	-	-	+	+	-	-	2
tutak	-	-	-	-	-	-	-	+	-	1
yatak	+	-	-	+	+	-	-	-	-	3
yığınak	-	-	-	-	+	-	-	-	-	1
yunak	-	-	-	-	-	+	-	+	-	2
toplam:	9	8	3	1	3	4	1	4	1	34

-Ak eki ile türetilen yer adlarının en fazla yer işaret etme anlamı verdiği görülmektedir. Yer işaret etme anlamına yakın olarak mekân anlamı verdiği de gözlemlenen bir diğer noktadır. “*Yatak* ve *konak*” sözcüklerinin ise birden fazla yer anlamına işaret eden sayıca en fazla göstergeye sahip olduğu yine araştırmanın bulguları arasındadır. “*Akak*, *bucak*, *dinek*, *durak*, *tapınak* ve *yığınak*” kelimelerinin ise birden fazla anlamı işaret ettiği görülmektedir.

“*Durak*” kelimesinin diğer sınıflandırmalarına ek olarak işin yapıldığı yer başlığı altında ele alınması gerektiği düşünülebilir. Ancak “*durak*” kelimesi hareketin tamamlanması ile ön

plandadır ve hareketteki sürecin bir parçası gerçekleşmektedir. İşin yapıldığı yer anlamını veren sınıflandırmadaki –Ak eki ile kurulan kelimelerde ise fiildeki hareketin tüm sürece yayıldığı görülmektedir. Sınıflandırmada fiilin ek almadan önceki anlamı ve ek aldıktan sonraki anlamının mukayesesi burada önem arz etmektedir.

Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus ise fiilden isim yapan –Ak eki ile kurulan aynı kelimenin aynı sınıflandırma içinde incelendiğinde dahi yüzeysel kalabildiğidir. Bu durum –Ak ekinin fiile kattığı anlam çevresinin zenginliğini gösteren önemli bir ayrıntı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Fiilden Aygıt, Araç, Alet, Nesne, Eşya Adları Türetir: Türkçe Sözlük'te fiilden isim yapan –Ak ekinin aygıt, araç, nesne ve eşya adı türettiği görülmektedir. Bu çalışmada –Ak ekinin türettiği sözcükler bağ, bahçe, tarımla ilgili alet-eşya adı, çocuk oyunlarında kullanılan araç adı, dokumacılık alanında kullanılan alet adı, evle ilgili alet-eşya adı, hayvancılık alanında kullanılan alet-eşya adı, dinî törenlerde kullanılan nesne-yapı adı, inşaat alanında kullanılan alet adı, sanayi alanında kullanılan alet adı, sinema alanında kullanılan nesne adı, spor alanında kullanılan alet-eşya adı, taşınabilir tuvalet aracı adı, ulaşım ile ilgili alet-eşya adı, destekleyici - muhafaza edici nesne adı, başka bir nesneyi sağlam tutan nesne adı, benzetme amacı güderek bir nesnenin parçasını ifade eden adlar başlıkları altında sınıflandırılarak incelenmiştir. Oldukça kapsamlı olan bu tür adlar kullanım amaçlarına ve işlevlerine göre de incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışma, ifade edilen amacı bakımından genel gramer kitaplarındaki tasniften ayrılmaktadır. Bu yapıda tespit edilen aygıt, araç, alet, nesne, eşya adları aşağıda verilmiştir.

2.1. Kullanım Alanlarına Göre Aygıt, Araç, Alet, Nesne, Eşya Adları:

Bağ, bahçe, tarımla ilgili alet-eşya adı yapar: **orak**¹⁰ (I) “yarım çember biçiminde yassı, ensiz ve keskin metal bir bıçakla, buna bağlı bir saptan oluşan ekin, ot vb. biçme aracı” (TS: 1808), **ölçek** (I) “tahıl ölçmeye yarar kap, kile” (TS: 1843), **tarak**¹¹ (I) “bahçıvanlıkta toprağın taşını ayıklamak için kullanılan, ucu bu biçimde olan araç, tırmık” (TS: 2268), **yuvak**¹² (I) **hlk.** “loğ” (TS: 2619).

Çocuk oyunlarında kullanılan araç adı yapar: **kaydırak** (II) “çocuk bahçelerinde çocukların oturup kayarak eğlendikleri oyun aracı” (TS: 1362).

Dokumacılık alanında kullanılan alet adı yapar: **tarak** (III) “dokuma tezgâhlarında, dişleri arasından arış ipliklerinin geçtiği tarak biçiminde araç” (TS: 2268).

Evle ilgili alet-eşya adı yapar: **oturak** (I) “alçak iskemle” (TS: 1824), **bişek** “yayık dövmede kullanılan araç” (TS: 362), **dibek**¹³ “taştan veya ağaçtan yapılmış büyük havan” (TS: 655), **süzek** (I) “süzgeç” (TS: 2193), **tarak** (III) “saçların, sakalın, hayvan tüylerinin karışıklığını gidermeye veya kadınların saçlarını tutturmaya yarayan dişli araç” (TS: 2268), **yatak** (IV) “uyuma, dinlenme vb. amaçlarla üzerine veya içine yatılan eşya, döşek” (TS: 2548), **yatak** (V) “yün, pamuk, kuş tüyü vb. maddelere kılıf geçirerek yapılan şilte” (TS: 2548), **yatak** (VI) “üzerine şilte konulan karyola, somya, kerevet vb.” (TS: 2548).

¹⁰ **or-** “kesmek, biçmek; vurmak” (DLT: I/172-19) > **orğak** “orak” (DLT: I/14-11) > **or-ak** (Emre 1945: 170, Korkmaz 2009: 70).

¹¹ **tar-(a)-ğak** (Gülensoy, 2007: 860)

¹² **yuv-** “yuvarlamak” (Gülensoy, 2007 :1184) > **yuv-ak** “düz toprak damlı evlerin üstündeki killi toprağı sert bir katman durumuna getirmek için dam üzerinde yuvarlanan, silindir biçiminde ağır taş” (Gülensoy, 2007 : 1185).

¹³ ET. **tög-ek** (Gülensoy, 2007: 281)

Hayvancılık alanında kullanılan alet-eşya adı yapar: **yedek**¹⁴ (I) “hayvanı yedeğe alan ip, yular” (TS: 2563).

Dinî törenlerde kullanılan nesne-yapı adı yapar: **sunak** “tapınaklarda, üzerinde kurban kesilen, günlük yakılan, dinî tören yapılan taş masa” (TS: 2171).

İnşaat alanında kullanılan alet adı yapar: **bastırak** “yol yapımında çakıl, kum, cüruf vb. maddeleri ezmeye ve sıkıştırmaya yarayan alet” (TS: 263), **yuvak** (II) **hlk.** “loğ” (TS: 2619).

Mimaride yapıyı süslemek amacıyla kullanılan yapı dekoru adı yapar: **sarak** (I) “yapı yüzeylerinde yatay, enli, az çıkıntılı, süslü veya düz silme” (TS: 2033), yapı adları yapar: **basak** “merdiven” (TS: 257), **dayanak** (I) “dayanılacak şey, istinatgah, mesnet” (TS: 601), **geçek** (II) “Küçük tahta köprü” (TS: 913), **savak** (I) “hlk. suyu başka yöne akıtmak için yapılan düzenek; değirmen ve barajın fazla suyunu akıtmak için yapılan düzen” (TS: 2043).

Sanayi alanında kullanılan alet adı yapar: **oturak** (II) “boru mengenesinin tezgâha oturduğu ve vidalandığı bölüm” (TS: 1824), **yatak** (VII) “makinelere hareketli bölümleri içine alan hareketli veya sabit parça” (TS: 2548).

Sinema alanında kullanılan nesne adı yapar: **süzek** (II) “ışığın önüne konulan, ince kumaş veya tül den yarı saydam yayındırıcı” (TS: 2193).

Spor alanında kullanılan alet-eşya adı yapar: **kayak** (I) “kar, su veya çim üzerinde kaymak için ayağa takılan araç” (TS: 1361).

Taşınabilir tuvalet aracı adı yapar: **oturak** (III) “ördek (içine abdest bozulan kap, lazımlık.” (TS: 1824).

Ulaşım ile ilgili alet-eşya adları yapar: Bunlar kendi içinde motorlu ve motorsuz taşıt adı olarak ayrılmaktadır. Motorlu taşıt adı: **uçak** “hava taşıtı, tayyare” (TS: 2406). Motorsuz taşıt adı: **kızak**¹⁵ (I) “kar veya buz üzerinde kayarak yol alan tekerleksiz taşıt” (TS: 1434). **binek** (I) “binmeye yarayan otomobil, at vb.” (TS: 346),

Başka bir nesneyi sağlam tutan nesne adı yapar: **dayanak** (II) “dayanılacak şey, istinatgah, mesnet” (TS: 601), **tutak** (II) “bir şeyin tutulacak yeri; tutacak; kabza” (TS: 2389), başka bir nesneyi taşımak amacıyla, üzerinden kaydırmaya yarayan nesne adı **kızak** (II) “ambalajın dibine uzunluğuna çakılan, hem dip levhası elemanlarının tutturulmasını hem de ambalajın yerde kolayca kaymasını sağlayan kereste parçası” (TS: 1434).

Hemen hemen her alanda kullanılabilen, kesici işlevi ile ön plana çıkan alet adı yapar: **biçak**¹⁶ (I) “Bir sap ve çelik bölümden oluşan kesici araç” (TS: 326).

Benzetme amacı güderek bir nesnenin parçasını ifade eden adlar türetirler. Bu tür adlar anlam bağlarını kökten bağımsız olarak benzetildikleri nesnelere özelliklerine göre kurmaktadırlar. Tarım aletinin parçasına verilen ad yapar: **kulak**¹⁷ (I) “saban kulağı” (TS: 1518), **kulak** (II) “duvar, baca, şömine vb. yerlerde kulağa benzer çıkıntı” (TS: 1518).

Alet adları, kullanım alanlarının sınıflandırılmasına göre incelendiğinde -Ak ekinin en fazla türettiği alanın bağ, bahçe, tarımla ilgili alet-eşya adlarında olduğu tespit edilmiştir. Tarım

¹⁴ **yed-** “yetmek, yedeğinde götürmek” (DLT: II-314-13) > **yed-ek** (Banguoğlu 2015: 230, Emre 1945: 170, Ergin 2012: 188, Gencan 1979: 218, Gülensoy 2007: 1106, Korkmaz 2009: 70).

¹⁵ **kaz-** (**kay-**) < (Eren, 1999 : 241).

¹⁶ **biç-** “kesmek” (DLT: II/4-21, EDPT: 294) > **biç-ak** (Banguoğlu 2015: 231, Emre 1945: 170, Eren 1999: 50, Ergin 2012: 188, Gülensoy 2007: 139, Korkmaz 2009: 70, Tietze 2002: 331).

¹⁷ Araştırmacıların sözcüğün kökü üzerine genel yargısı **kul-** “işitmek” kökünden geldiğine yöneliktir. Eren, bu görüşü savunan uzmanların Fin-Ugor dillerinde kullanılan biçimleri tanık olarak gösterdiğini belirtmektedir (Eren 1999: 264).

alanının genişliğinden birçok farklı türde araca ihtiyaç duyulması -Ak eki ile türeyen tarımdaki alet adlarının işlevlerinin genişliğini de beraberinde getirdiği gözlemlenmektedir. İkinci sırada yine geniş ölçüde işleve sahip olan evle ilgili alet adlarının geldiği tespit edilmektedir. Ev içi kullanılan aletlerin fazlalığı bu durumu açıklamaktadır. İnşaat, spor ve ulaşım ile ilgili alet adları da tespit edilen ekin işlevsel zenginliğine kanıt olarak gösterilebilir.

Ağırlık ölçmeye yarayan alet adı “ölçek” tarımda kullanılan alet adı yaparken aynı zamanda fizik alanında kullanılan alettaki ölçü birimini ifade etmektedir. Türetmenin temel dayanağını, ölçmek fiilinin somutlaştırılmasını ve gerçekleştirilmesini sağlayan nesneye ihtiyaç duyulması oluşturmaktadır. Bu durumda, soyuttan somuta geçişin izlerini fiilden isim yapan – Ak eki ile alet-eşya vb. adlar türetilmesinde açık bir şekilde görmek mümkündür.

2.2. İşlevlerine Göre Aygıt, Araç, Alet, Nesne, Eşya Adları: Aygıt, araç, alet, nesne, eşya adlarının işlevlerine göre sınıflandırılması aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2. -Ak Eki İle Türetilen Aygıt, Araç, Alet, Nesne, Eşya Adlarının İşlevi

Göstergeler- Bıçimbirim.	kesici	ezici	ölçme, tartma	ayıklayıcı	destekleyici, muhafaza edici	taşıyıcı	toplam
basak	-	-	-	-	-	+	1
bastırak	-	+	-	-	-	-	1
bıçak	+	-	-	-	-	-	1
binek	-	-	-	-	+	+	2
bişek	-	+	-	-	-	-	1
dayanak	-	-	-	-	+	+	2
dibek	-	-	-	-	+	+	2
kaydırak	-	-	-	-	+	+	2
kızak	-	+	-	-	-	+	2
kulak	-	-	-	-	+	-	1
orak	+	-	-	-	-	-	1
oturak	-	-	-	-	+	+	2
ölçek	-	-	+	-	-	-	1
sarak	-	-	-	-	+	+	2
savak	-	-	-	-	-	+	1
sunak	-	-	-	-	+	+	2
süzek	-	-	-	+	-	+	2
tarak	-	-	-	+	-	-	1
uçak	-	-	-	-	+	+	2
yatak	-	-	-	-	+	+	2
yedek	-	-	-	-	+	-	1
yuvak	-	+	-	-	-	-	1
toplam:	2	4	1	2	11	13	33

Alet adları işlevlerine göre ezici, kesici, destekleyici, muhafaza edici, ölçü, ayıklayıcı ve taşıyıcı olmak üzere farklı görev başlıkları altında sınıflandırılmıştır. En fazla işleve sahip olan alet adlarının taşıma ve destekleme görevinde kullanılan alet adları olduğu tespit edilirken en az işleve sahip olan alet adlarının ise ölçmek - tartmak görevinde kullanılan alet adları olduğu tespit edilmiştir. “*Binek, dayanak, dibek, kaydırak, kızak, oturak, sarak, sunak, süzek, uçak ve yatak*” sözcüklerinin ise birden fazla işlevi işaret ettiği tespit edilmiştir.

3. Çeşitli Fiil Köklerine Eklenerek Birçok Terim Adı Türetir: Korkmaz, terimi “bilim, teknik, sanat, spor, zanaat gibi çeşitli uzmanlık alanlarının kavramlarına verilen sınırlı ve özel anlamdaki ad” olarak tanımlamaktadır (Korkmaz, 1992: 149). Türkçede terim yapan işlek eklerden bir tanesi de -Ak ekidir. Türkçe Sözlük’te askerlikten eğitime, madencilikten sinemaya kadar pek çok alanda bu ekin terim yaptığı örnekler tespit edilmiştir. Halk ağzında fiilden ad yapan -Ak eki ile türetilmiş terim olmaya elverişli kelimeler de sınıflandırma içinde gösterilmiştir. Bu tasnife ek olarak vücudun bölümleri ve organ adları anatomi terimleri başlığı altında sınıflandırmaya dahil edilmiştir. Aşağıda fiilden isim yapan -Ak ekinin kullanıldığı terim örnekleri yer almaktadır.

3.1. Anatomi Terimi: damak¹⁸ “ağız boşluğunun tavanı” (TS: 588), **dudak¹⁹** “ağzın, dişleri örten ve dışarıya doğru az veya çok kıvrılan üst ve alt kenarlarından her biri” (TS: 721), **kucak²⁰ (I)** “açık kollarla göğüs arasındaki bölüm, aguş” (TS: 1515), **kulak (III)** “başın her iki yanında bulunan işitme organı” ve “sesleri içeri almaya yarayan dış bölümü” (TS: 1518), **siyek²¹** “sidik torbasından başlayarak dışarıya kadar uzanan sidik yolunun son bölümü, üretra” (TS: 2126), **tarak (IV)** “insanda ayağın yüksek olan üst bölümü” (TS: 2268), **yutak** “ağız ve burun boşluklarıyla gırtlak ve yemek borusu arasındaki boşluk” (TS: 2618), **yürek²² (I)** “kalp” (TS: 2626), **yürek (II) hlk.** “mide, karın, iç” (TS: 2626).

3.2. Askerî Terim: sancak²³ (I) “askerî birliklere verilen yazı işlemeli, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak” (TS: 2026), **sığınak (II)** “özellikle hava bombardımanlarından korunmak için yapılmış yer” (TS: 2089), **yığınak (II)** “bir şeyin bir yerde çokça birikmesi, yığınak yapmak; askerî operasyon öncesi belirli bir yere çok sayıda asker ve mühimmat yığmak” (TS: 2588).

3.3. Avcılık Terimi: kaçak (I) “av sırasında vurulamayan kuş” (TS: 1254).

3.4. Bitki Terimi: yığınak (III) “bir hücreli bitkilerin bir araya gelerek oluşturdukları küme” (TS: 2588), **yaprak²⁴ (I)** “bitkilerde solunum, karbon özümlemesi, terleme vb. olayların oluştuğu, çoğu klorofilli, yeşil ve türlü biçimdeki bölümler” (TS: 2530), **yaprak (II)** “sarma yapılan asma yaprağı” (TS: 2530).

3.5. Coğrafi Terim: akak (IV) hlk. “ırmak, dere, çay, küçük akarsu” (TS: 59), **çatak (III)** “iki dağ yamacının kesişmesi ile oluşmuş dere yatağı” (TS: 501), **kulak (IV)** “akarsuların ve özellikle göllerin karaya giren ve durgunlaşan yerleri” (TS: 1518), **ölçek (II)** “bir harita veya resimde görülen uzaklıklarla bunların işaret ettiği, karşılandığı gerçek uzunluklar arasındaki

¹⁸ ET. **tamgak** “boğaz” < **tam-gak** (Tietze, 2002: 554)

¹⁹ **tut-** “tutmak, yakalamak” (DLT: II/291-23, EDPT: 451) Gülensoy, **tut-** “tutmak: yemek yemek” > **tut-ak** “kahvaltı, bir parça yemek” örneğini vererek, kökün **tut-** eylemi olabileceğini belirtmektedir (Gülensoy 2007: 306).

²⁰ **koç-** “kucaklamak” (DLT: II/5-7)

²¹ **siy-** “hayvanı işetmek, sidikleme” (Gülensoy, 2007: 788)

²² **yür-** “hareket etmek” -**ek** (Eren, 1999: 462)

²³ **sanç-** “sançmak, dürtmek; sokmak; yenmek” (DLT: III/420-25) > **sanç-ak** (Banguoğlu 2015: 231, Emre 1945: 170, Ergin 2012: 188, Gencan 1979: 218, Korkmaz 2009: 70).

²⁴ **yap-(ı/u)r-gAk** (Gülensoy, 2007: 1067)

oran” (TS: 1843), **sapak (II)** “akarsuyun kollara ayrıldığı yer” (TS: 2030), **sızak hlk.** “dağ sırtlarında, taş aralarından sızan su, küçük pınar” (TS: 2105), **yatak (VIII)** “ırmak, çay, dere vb.nin, içinde aktıkları yer, akak, mecrâ” (TS: 2548), **kavşak (II)** “bir ırmağın denize veya başka bir ırmağa döküldüğü, kavuştuğu yer” (TS: 1359).

3.6. Denizcilik Terimi: kızak (III) “tersanelerde üzerinde gemi yapılan, onarılan veya gemiyi suya indirip sudan çıkarmaya yarayan ızgara” (TS: 1434), **oturak (IV)** “kürekli teknelerde kürekçilerin oturduğu enli tahta” (TS: 1824), **sancak (II)** “gemilerin sağ yanı” (TS: 2026).

3.7. Dil Bilgisi Terimi: çıkak (II) “boğumlanma noktası” (TS: 530), **durak (III)** “konuşmada, anlamın gerektirdiği biçimde kelimeler arasındaki ses kesintisi” (TS: 723), **öbek²⁵ (I)** “özne, yüklem veya çeşitli tümleçlerle birlikte kullanılan sözlerin bütünü” (TS: 1835).

3.8. Edebiyat Terimi: durak (IV) “hece ölçüsüyle yazılmış şiirlerde ölçü kalıpları içindeki durma yerleri” (TS: 723), **uyak** “şiirde dizelerin sonunda tekrarlanan ve aynı ahengi veren heceler veya aynı görevde olmayan ancak benzeşen sesler, kafiye” (TS: 2424), **yedek (II)** “redif” (TS: 2563).

3.9. Eğitim Terimi: yetişek “program” (TS: 2585).

3.10. Felsefe Terimi: dayanak (III) “bir gerçekliğin onaylanması için olayların arkasında veya altında bulunan şey, kendisine bir şey yüklenen, bir varlığa destek olan, altında bulunan temel” (TS: 601), **ilinek²⁶** “bir şeye zorunluluk sonucu bağlı olmayan, onun özünde bulunmayan, rastlantı ile olan nitelik, araz” (TS: 1176).

3.11. Fizik Terimi: ölçek (III) “bir ölçü aletinin üzerinde çizgilerle ayrılmış bölüm, kadran” (TS: 1843), **saçak** “bir gaz ortama yerleştirilen ve yüksek bir potansiyel verilen bir nesnenin yüzeyinde oluşan ışık olayı” (TS: 1998).

3.12. Gökbilimi Terimi: öbek (II) “genel olarak yaş, kimyasal yapı, uzay dağılımları ve hızları bakımından benzer özellik gösteren yıldızlar veya yıldız kümeleri” (TS: 1835).

3.13. Hayvan Terimi: çapak²⁷ (I) “sazan familyasından, vücudu yandan basık, 50 santimetre uzunluğunda, 4-5 kilogram ağırlığında, sarı pullu, eti tatsız, kılçıklı bir tatlı su balığı” (TS: 495), **konak (V)** “konakçı (asalak)” (TS: 1470), **kulak (V)** “balıklarda başın iki yanında bulunan ve ağızdan alıp solungaçlardan geçirdiği suyu dışarıya vermeye yarayan yarıklardan her biri” (TS: 1518), **sürek²⁸ (I) hlk.** “satmak için pazara götürülen hayvan sürüsü” (TS: 2183), **tarak (V)** “bazı kuşların başında bulunan yelpaze biçiminde tepelik” (TS: 2268), **tarak (VI)** “suda yaşayan hayvanlarda solungaç” (TS: 2268), **tarak (VII)** “yassı solungaçlılardan, kabukları yuvarlak, yelpaze biçiminde bir yumuşakça (Pecten)” (TS: 2268), **telek²⁹** “kuşların gövde, kanat ve kuyruğunda bulunan, uçma, örtü ve kuyruk telekleri olarak üçe ayrılan, çeşitli renklerde kalın eksenli tüy (TS: 2311), **yatak (IX)** “Katmanlı bir kaya bütününde maden filizi veya taş döküntüsünden oluşan çok ince tabaka” (TS: 2548), **yedek (III)** “yularından çekilerek götürülen boş binek hayvanı” (TS: 2563).

²⁵ **öw-** “ufalamak” (DLT: I/166-22) > **öw-ek** (Gülensoy, 2007: 646)

²⁶ **il-** “ilişmek” (DLT I/169-15) > **ılın-** “ilişmek, tutulmak, uğramak, takılmak”, **ilin-** “tutulmak, yakalanmak” (DLT: I/204-20)

²⁷ **çap-** “yüzmek”; *er suwda çapdı* “adam suda yüzdü” (DLT: II/3-14) > **çap-ak** (Banguoğlu 2015: 231, Gülensoy 2007: 219, Korkmaz 2009: 70).

²⁸ **sü-r-ek** (Gülensoy, 2007: 824)

²⁹ OT. **yel-** “yel, rüzgâr” -**ek** (**yelek ~ çekek ~ telek**) (Gülensoy, 2007: 877)

3.14. Hukuk Terimi: ödenek³⁰ (I) “devlet harcamalarının yapılabilmesi için her yılın bütçesiyle yürütme organına verilen harcama izni” (TS: 1836).

3.15. İktisat Terimi: ödenek (II) “bir iş için ayrılan belli para, tahsisat” (TS: 1836), **ödenek (III)** “parlamento üyelerine, görevleri sebebiyle verilen, yolluk dışında kalan para” (TS: 1836).

3.16. Madencilik Terimi: yatak (X) “maden veya fosil ocaklarında birbirini izleyen iki maden, taş veya kömür tabakası arasında uzanan damar” (TS: 2548), **yatak (XI)** “Çanak biçimindeki bir havzada veya buna benzer bir oluşumda toplanmış petrol birikintisi” (TS: 2548).

3.17. Mimarlık Terimi: örek hlk. “duvar” (TS: 1857), **sarak (II)** “yapı yüzeylerinde yatay, enli, az çıkıntılı, süslü veya düz silme” (TS: 2033),

3.18. Müzik Terimi: dizek “porte” (TS: 685), **durak (V)** “bir ölçü uzunluğunda susma” (TS: 723), **kulak (VI)** “telli çalgılarda tel çekmeye yarayan burgu” (TS: 1518).

3.19. Psikoloji Terimi: takınak³¹ “bilince takılarak korku ve bunalım yaratan, kişinin çabalarına karşın kurtulamadığı düşünce” (TS: 2249), **sapak (III)** “sapaklığı olan” (TS: 2030).

3.20. Spor Terimi: kayak (II) “kar, su veya çim üzerinde kaymak için ayağa takılan araç ile yapılan spor” (TS: 1361).

3.21. Sinema Terimi: süzek (III) “ışığın önüne konulan, ince kumaş veya tül den yarı saydam yayındırıcı” (TS: 2193).

3.22. Tıp Terimi: atak³² (I) “aniden başlayan hastalık nöbeti” (TS: 180).

Türkçe Sözlük’te incelenen fiilden ad yapan –Ak eki ile türetilmiş terimlerin sayısı ve oranları aşağıdaki gibidir:

Yapılan terimin türü	Sayısı	Yüzdesi	Yapılan terimin türü	Sayısı	Yüzdesi
Hayvan	10	% 15,62	İktisat	2	% 3,12
Anatomi	9	% 14,06	Mimarlık	2	% 3,12
Coğrafi	8	% 12,5	Madencilik	2	% 3,12
Bitki	3	% 4,68	Psikoloji	2	% 3,12
Askerî	3	% 4,68	Avcılık	1	% 1,56
Denizcilik	3	% 4,68	Eğitim	1	% 1,56
Dilbilgisi	3	% 4,68	Gök Bilimi	1	% 1,56
Edebiyat	3	% 4,68	Hukuk	1	% 1,56
Müzik	3	% 4,68	Spor	1	% 1,56
Felsefe	2	% 3,12	Sinema	1	% 1,56
Fizik	2	% 3,12	Tıp	1	% 1,56
Toplam:	64	% 100			

³⁰ **öde-n-ek** (Gülensoy, 2007: 648)

³¹ **takın-ak** (Gülensoy, 2007: 852)

³² **at-** “atmak” (DLT: I/170-10, EDPT: 36) > **at-ak** (Banguoğlu 2015: 230, Emre 1945: 170, Ergin 2012: 188, Gencan 1979: 218, Gülensoy 2007: 86, Korkmaz 2009: 70, Tietze 2002: 220).

Terim adları, bilim alanlarına göre sınıflandırıldığında -Ak ekinin en fazla terim türettiği alanın %15,62'lik oran ile hayvan terimlerinin oluşturduğu tespit edilmiştir. -Ak ekinin anatomi bilimi terimlerinde %14'lük oran ve coğrafya bilimi terimlerinde %12,5'lik oran ile en fazla terim türeterek hayvan terimlerini takip ettiği gözlemlenmiştir.

Fiile getirilen son ek -Ak eki ile sözcüğün sınıfının değiştirilmesi suretiyle yeni terimler türetildiği tespit edilmiştir. Bunlardan “*kulak (IV)*, *ölçek, çıkak (II)*, *durak (III)*, *durak (IV)*, *yedek (II)*, *dayanak, yatak, durak (V)*, *kulak (VI)*” kelimeleri temel anlamının yanında kelimenin yan anlamını esas alarak coğrafi terim, dil bilgisi terimi, edebiyat terimi, fizik terimi, madencilik terimi gibi farklı bilim dallarında terimler oluşturması anlam aktarımına örnek terimler olduğu belirlenmiştir. Fiilden isim yapan -Ak eki ile oluşturulmuş farklı bilim dallarındaki anlam aktarımına örnek terimler tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3. Anlam Aktarımına Örnek Terimler

Göstergeler - Terimler	durak	kulak	öbek	ödenek	ölçek	sancak	sapak	yatak	toplam
anatomi	-	+	-	-	-	-	-	-	1
askerî	-	-	-	-	-	+	-	-	1
coğrafi	-	+	-	-	+	-	+	+	4
denizcilik	-	-	-	-	-	+	-	-	1
dil bilgisi	+	-	+	-	-	-	-	-	2
edebiyat	+	-	-	-	-	-	-	-	1
fizik	-	-	-	-	+	-	-	-	1
gök bil.	-	-	+	-	-	-	-	-	1
hayvan	-	+	-	-	-	-	-	+	2
hukuk	-	-	-	+	-	-	-	-	1
iktisat	-	-	-	+	-	-	-	-	1
madencilik	-	-	-	-	-	-	-	+	1
müzik	+	+	-	-	-	-	-	-	2
psikoloji	-	-	-	-	-	-	+	-	1
toplam	3	4	2	2	2	2	2	3	20

İncelenen terimlerden “*kulak*” sözcüğünün anlam aktarımıyla farklı terim alanlarında en fazla kullanılan biçimbirim olduğu görülmekte, “*durak* ve *yatak*” sözcüklerinin de bu kullanımda sayıca fazla olduğu tablodan tespit edilmektedir. Bu sözcüklerin en fazla kullanıldığı terim alanının ise coğrafi terim olduğu görülmektedir.

4. Farklı Anlamlarda Sıfatlar Yapar: Türkçede isim kök ve gövdelerine getirilen +cA, +cAk, +cI, +cII, +dA, +dAn, +dAş, +(de)ki, +II, +IIk, +mAn, +sIz ekleri ile eylem kök ve gövdelerine getirilen -AcAk, -Ak, -Am, -Ar, -AsI, -dIk, -gAç, -gAn, -gIç, -gIn, -I, -IcI, -Ik, -In, -Inç, -Ir, -k, -II, -mA, -mAk, -mAz, -mIş, -r, -şIn ekleri sıfat türeten eklerdendir. Bu sıfatlar içinde çalışmaya konu olan fiilden isim türeten -Ak ekinin Türkçe Sözlük'te geçen birçok örnekte sıfat yaptığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada -Ak ekini alan sıfatların anlamsal boyutları üzerine bir tasnif yapılmıştır. Bu yapıda tespit edilen sıfatlar aşağıda verilmiştir.

-Ak ekinin fiilden aşağılayıcı, olumsuz anlamda sıfatlar yaptığı tespit edilmiştir. Bunlar daha çok bireyin karakteristik özelliklerini belirten aşağılayıcı sıfatlardır: **atak (II)** “düşüncesizce her işe atılan, cüretkâr” (TS: 180), **atak (III) hlk.** “geveze” (TS: 180), **batak (II)** “hayır gelmez, yarar sağlamaz, batmış (kimse)” (TS: 281), **çatak (IV)** “kavgacı” (TS: 501),

dangalak³³ “akılsız, düşüncesiz kimse” (TS: 592), **dönek** “inanç ve düşüncesini değiştiren, sözüne güvenilmeyen, caygın, kaypak kimse, kahpe” (TS: 712), **kaçak (II)** “yasadan kaçan (kimse)” (TS: 1254), **kokak hlk.** “kötü, pis kokan (kimse)” (TS: 1457), **kaypak**³⁴ **(I)** “dönek” (TS: 1369), **kaytak**³⁵ **(I) hlk.** “sözünde durmayan” (TS: 1369), **kaytak (II) hlk.** “yağcı, dalkavuk, numaracı” (TS: 1369), **kıyak (I)** “kıyıcı, zalim, gaddar” (TS: 1431), **korkak** “çok çabuk ve olmayacak şeylerden korkan kimse” (TS: 1482), **sapak (IV)** “sapaklığı olan” (TS: 2030), **sarsak (I)** “değişken, sağlam olmayan (kimse)” (TS: 2040), **savak (II) hlk.** “aptal, salak” (TS: 2043), **ürkek** “çok ürken, korkuya çabuk kapılan” (TS: 2449), **yapışak (I)** “arsız, sırnaşık kimse” (TS: 2528), **yavşak**³⁶ **(I)** “geveze, yılışık kimse” (TS: 2553).

Bireyin fiziki özelliklerini veya hastalığından kaynaklı özelliklerini belirtmek için kullanılan aşağılayıcı sıfatlar yapar: **apışak hlk.** “bacaklarını açarak yürüyen, ayrı bacaklı” (TS: 137), **çolak** “eli veya kolu sakat olan (kimse)” (TS: 561), **sarsak (II)** “yaşlılık, hastalık vb. sebeplerle güçsüz kalarak vücudu titrer gibi sarsılan (kimse)” (TS: 2040), **oturak (V)** “bacaklarında veya başka bir yerinde, gezmesine engel olacak bir özü olduğundan hep evde oturan kimse” (TS: 1824),

Canlı veya cansız varlıkların nitelikçe beğenilen özelliklerini öne çıkartan sıfatlar yapar: **atak (IV)** “çevik, hareketli” (TS: 180), **bitek** “verimli” (TS: 362), **kıvrak (I)** “canlı, hareketli, atik” (TS: 1430), **kıvrak (II)** “akıcı, işlek” (TS: 1430), **kıvrak (III) hlk.** “güzel, şık, yakışıklı” (TS: 1430), **kıyak (II)** “benzerlerinden üstün olan, çok güzel, mükemmel” (TS: 1431), **kıyak (III) hlk.** “güzel, biçimli, yakışıklı, düzgün giyimli” (TS: 1431), **pişek hlk.** “pişeğin (kolay pişen)” (TS: 1928).

Canlı veya cansız varlıkların iyi veya kötü niteliklerini bildirmeyen, daha çok varlığı anlamlandıran belirgin özelliği hakkında bilgi veren sıfatlar yapar: **binek (II)** “binmeye yarayan” (TS: 346), **kaypak (II)** “kayağan, kaygan” (TS: 1369), **kurak (I)**³⁷ “yağsız hava, mevsim, yıl” (TS: 1528), **kurak (II)** “nem tutmayan, çabuk kuruyuveren, çorak (toprak) (TS: 1528), **sürek (II)** “hızlı süren, hızlı giden kimse veya nesne” (TS: 2183), **yapışak (II)** “yapışkan özelliği olan nesne” (TS: 2528), **yumak** “yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey” (TS: 2614), **zıypak**³⁸ **hlk.** “kaygan” (TS: 2658).

Miktar anlamı veren sıfatlar türetir: **ölçek (IV)** “birim kabul edilen herhangi bir şeyin alabildiği miktarda olan; *iki ölçek buğday*” (TS: 1843), **kucak (II)** “açık kollarla göğüs arasına sığabilen miktarda olan” (TS: 1515).

Yukarıda çeşitliliği gösterilen fiilden isim yapan –Ak ekinin değişik başlıklarda tasnif edilebilecek farklı sözcüklerin türetiminde kullanılabildiği görülmektedir. “*Apışak, atak*” gibi örneklerde görüldüğü üzere bazen aynı sözcük hem somut hem de soyut iki farklı anlamda da kullanılabilmektedir.

Fiilden ad yapan –Ak eki ile türetilen sıfatların işlevlerine göre sınıflandırılması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

³³ **tañ-** “hayret, şaşırma” > **âl-** “hayrete kalmak, şaşırma” **-ak** (Gülensoy, 2007: 266)

³⁴ **kay-p-ak** (Gülensoy, 2007: 486)

³⁵ **kay-** “geri dönmek” > **kađ-ı-t-** “dönmek” (Gülensoy, 2007: 486)

³⁶ Eren, sözcüğün **yapşak** biçiminden geldiğini belirtmekte (**yapış-ak**) ve “**p**”nin sonradan “**v**”ye dönüştüğünü söylemektedir (Eren 1999: 44). Gülensoy ise sözcüğün kökünü **uwuş+ak** olarak vermektedir. Kanıt olarak YUyg. **uşşak**’ın “*bit yavrusu*” olduğunu ifade etmektedir ve **uwşa-, uşa-, üşe-k** biçimini vermektedir (Gülensoy 2007: 1091).

³⁷ **kuru-/kuru-** “kurumak” (DLT: III/263-13, II/206-1) > **kurğak** “kurak” (DLT: III/69-2) > **kuri-/kuru-(ğ)ak** (Gencan 1979: 218, Korkmaz 2009: 70).

³⁸ **sayp-** > **sıyp-** > **zıyp-** “kaymak” **-ak** (Eren, 1999: 469)

Tablo 4. -Ak Eki İle Türetilen Sıfatların İşlevlerine Göre Sınıflandırılması

Göster.	canlı varlıklarda	cansız varlıklarda	iyi özellikler	kötü özellikler	hastalık, engel	objektif nitelik	toplam
apışak	+	-	-	+	+	-	3
atak	+	-	-	+	-	-	2
batak	+	+	-	+	-	-	3
binek	+	+	-	-	-	+	3
bitek	+	+	+	-	-	-	3
çatak	+	-	-	+	-	-	2
çolak	+	-	-	-	+	-	2
dangalak	+	-	-	+	-	-	2
dönek	+	-	-	+	-	-	2
kaçak	+	-	-	+	-	-	2
kaytak	+	-	-	+	-	-	2
kaypak	+	-	-	+	-	+	3
kıvrak	+	-	+	-	-	-	2
kıyak	+	+	+	+	-	-	4
kokak	+	-	-	+	-	-	2
korkak	+	-	-	+	-	-	2
kucak	-	-	-	-	-	+	1
kurak	-	-	-	-	-	+	1
oturak	+	-	-	-	+	-	2
ölçek	-	-	-	-	-	+	1
pişek	-	+	+	-	-	+	3
sapak	+	-	-	+	+	-	3
sarsak	+	-	-	+	+	-	3
savak	+	-	-	+	-	-	2
sürek	+	+	-	-	-	+	3
ürkek	+	-	-	+	-	-	2
yapışak	+	-	-	+	-	+	3
yavşak	+	-	-	+	-	-	2
yumak	-	+	-	-	-	+	2
zıypak	-	+	-	-	-	+	2
toplam	24	8	4	18	5	10	69

Tablodan görüldüğü üzere -Ak eki ile türetilen sıfatların sayıca birden fazla işleve gönderimde bulunduğu görülmekte ve incelenen sıfatlardan “*kıyak*” sözcüğünün en fazla işleve

sahip olduğu tespit edilmiştir. Sıfatlar işlevlerine göre incelendiğinde en fazla canlı varlıkların özellikleri nitelendirilmekte ve nitelendirilen bu özelliklerin kötü, olumsuz yönünün baskın olduğu görülmektedir.

5. Yiyecek Adı Yapar: banak “ekmek parçası, lokma” (TS: 249), **börek**³⁹ “açılmış hamurun veya yufkanın arasına, peynir, kıyma, ispanak vb. konularak çeşitli biçimlerde pişirilen hamur işi” (TS: 399), **yaprak (III)** “börek, baklava vb. şeylerde yufka” (TS: 2530).

6. Giyim – Kuşam Adı Yapar: kıvrak (IV) “ince tülbent veya ipekli başörtüsü” (TS: 1430), **kıvrak (V)** “yerli dokuması kara bezden yapılmış köylü kadın yeldirmesi” (TS: 1430), **kepenek**⁴⁰ (I) “çobanların omuzlarına aldıkları dikişsiz, kolsuz, keçeden üstlük, aba (II)” (TS: 1392).

7. Hayvan Adı Yapar⁴¹: **yavşak (II) hlk.** “bit yavrusu” (TS: 2553).

8. Eğlence ve Oyun Adı Yapar: oturak (VI) “içkili ve kadınlı eğlenti” (TS: 1824). Oyunlarla ilgili adlar yapar: Eylemin bildirdiği hareketten oyun adı yapar: **batak (III)** “iskambil oyunu” (TS: 281), **kaydırak (III)** “çocukların böyle bir taşı ayakla kaydırarak oynadıkları oyun (TS: 1362).

9. Hayvancılıkla İlgili Ad Yapar: tezek⁴² (I) “yakıt olarak kullanılan kurutulmuş sığır dışkısı” (TS: 2344).

10. Tarım Aleti Adları Dışında Tarımla İlgili Adlar Yapar: tezek (II) hlk. “sıkışmış, kuru toprak parçası, kesek” (TS: 2344), **yatak (XII)** “fideleri gömmek için toprakta açılan çukur” (TS: 2548).

11. Canlı ve Cansız Varlıklardan Benzer Küme Adları Yapar: dernek⁴³ “belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk, cemiyet” (TS: 638), **öbek (III)** “küme” (TS: 1835), **yatak (XIII)** “katmanlaşmış herhangi bir madde yığını” (TS: 2548).

12. Doğa Olayı Adı Yapar: şimşek⁴⁴ “bir bulutun tabanı ile yer arasında, iki bulut arasında veya bir bulut içinde elektrik boşalırken oluşan kırık çizgi biçimindeki geçici ışık, balkır, çakım, çakın, yalabık, yıldırak” (TS: 2226).

13. Hastalık Adı Yapar: boğak “anjın”⁴⁵ (TS: 370).

14. Uzaklık – Mesafe Anlamı Veren Adlar Yapar: konak (VI) “araba veya hayvanla bir günde alınan yol: *buradan orası beş konaktır*” (TS: 1470).

15. Zaman Bildiren Adlar Yapar: süre (III) “süren, devam eden zaman” (TS: 2183), **orak (II)** “ekin biçme zamanı” (TS: 1808).

17. Yetenek Adı Yapar: kulak (VII) “seslerin uygunluğunu seçebilme ve değerlendirebilme yeteneği” (TS: 1518).

18. İş Adı Yapar: orak (III) “ekin, ot vb. biçme işi” (TS: 1808).

³⁹ **bür-** “sarmak, burmak” -ek (Gülensoy, 2007: 173)

⁴⁰ **kap+a-n-ak** (Gülensoy, 2007: 497)

⁴¹ Hayvan bilimi terimine dahil olmayan hayvan adları.

⁴² **tez-** “pisleme” + -ek (Gülensoy, 2007: 888)

⁴³ **tér-** “dermek, toplamak” (DLT: II/39-8) > **térin-** “kendisine dermek” (DLT: II/146-9) > **térin-ek** (Banguoğlu 2015: 231, Eren 1999: 109, Gülensoy 2007: 279).

⁴⁴ **süğ-** “yıldız akmak, kaymak” **süğüş-** + -ek > **süğsek** > **şüğsek** > **şığsek** > **şivsek** > **şimşek** (Eren, 1999: 387)

⁴⁵ Boğaz mukozasının şişmesi, boğak, hunnak (TS: 127)

19. Somut ve Soyut Adlar Yapar: Fiil köküne getirilerek fiilden ad yapan -Ak ekinin somut ve soyut adlar yaptığı tespit edilmiştir. Soyut ve somut adlar; en soyut, soyut, somut ve en somut olmak üzere sınıflandırılmıştır. Fiilden isim yapan -Ak eki ile türeyen ve herhangi bir başlık altında tasnife dahil edilmeyen sözcükler bu bölümde açıklamaları ile verilmiştir. Oluşturulan diğer başlıklar altında incelenen sözcüklerin ise anlamları verildiği için tekrar bu sınıflandırmada sözcüklerin açıklaması verilmemiştir. Bu yapıda tespit edilen somut ve soyut adlar aşağıda verilmiştir.

En Soyut Ad: bağlanak “bağlantı” (TS: 230), **erek** “gerçekleştirmek için tasarlanan ve erişmek istenilen şey, amaç, gaye, maksat, hedef” (TS: 806), **güdek** “amaçlanan sonuç, güdülen şey” (TS: 995), **ilinek** (TS: 1176), **takınak** (TS: 2249, **övinek** “övnülecek şey, övünç kaynağı veya sebebi” (TS: 1864), **yürek (IV)** “herhangi bir şeyden çekinmeme, korkmama, yüreklilik, korkusuzluk, cesaret” (TS: 2626), **yürek (V)** “acıma duygusu” (TS: 2626), **yürek (VI)** “bir kimsenin ruhsal yönü, gönül” (TS: 2626)

Soyut Ad: atak (II, III) (TS: 180), **batak (II, III)** (281), **bitek** (TS: 362), **çatak (IV)** (TS: 501), **dangalak** (TS: 592), **dayanak (III)** (TS: 601), **dernek** (TS: 638), **dönek** (TS: 712), **kaçak (II)** (TS: 1254), **kaypak (I, II)** (TS: 1369), **kaytak (I, II)** (TS: 1369), **kıvrak (I, II, III)** (TS: 1430), **kıyak (I, II, III)** (TS: 1431), **kokak** (TS: 1457), **konak (VI)**, **korkak** (TS: 1482), (TS: 1470), **kulak (VII)** (TS: 1518), **orak (II)** (TS: 1808), **oturak (V)** (TS: 1824), **öbek (I, II, III)** (TS: 1835), **ödenek (I)** (1836), , **pişek** (TS: 1928), **sapak (III, IV)** (TS: 2030), **sarsak (I)** (TS: 2040), **savak (II)** (TS: 2043), **sürek (III)** (TS: 2183), **ürkek** (TS: 2449), **yapışak (I)** (TS: 2528), **yavşak (I)** (TS: 2553), **yürek (IV, V, VI)** (TS: 2626), **yetişek** (TS: 2585),

Somut Ad: apışak (TS: 561), **atak (I, II, III)** (TS: 180), **barınak** (TS: 254), **batak (II, III)** (TS: 281), **bulunak** (TS: 410), (TS: 723), **çatak (IV)** (TS: 501), **çolak** (TS: 561), **dangalak** (TS: 592), **dizek** (TS: 685), **dönek** (TS: 712), **durak (III, IV, V)**, **kaçak (I, II)** (TS: 1254), **kayak (II)** (TS: 1361), **kaypak (I, II)** (TS: 1369), **kaytak (I, II)** (TS: 1369), **kucak** (TS: 1515), **kurak (I, II)** (TS: 1528), **kokak** (TS: 1457), **korkak** (TS:1482), **orak (III)** (TS: 1808), **oturak (V, VI)** (TS: 1824), **ödenek (II, III)** (TS: 1836), **sarsak (I, II)** (TS: 2040), **savak (II)** (TS: 2043), **sürek (II)** (TS: 2183), **uyak** (TS: 2424), **ürkek** (TS: 2449), **yapışak (I, II)** (TS: 2528), **yavşak (I)** (TS: 2553), **yedek (II)** (TS: 2563), **yumak** (TS: 2614), **zıypak** (TS: 2658).

En Somut Ad: akak (I, II, III, IV) (TS: 59), **banak** (TS: 249), **basak** (TS: 257), **bastrak** (TS: 263), **batak (I)** (TS: 281), **boğak** (TS: 370), **bıçak** (TS: 326), **binek (I, II)** (TS: 346), **bişek** (TS: 362), **börek** (TS: 399), **bucak (I, II, III)** (TS: 402), **çalkak** (TS: 488), **çapak (I, II)** (TS: 494), **çatak (I, II, III)** (TS: 501), **çıkak (I, II)** (TS: 530), **çimek** (TS: 548), **çekek** (TS: 509), **çökek (I, II)** (TS: 563), **damak** (TS: 588), **dayanak (I, II)** (TS: 601), **dibek** (TS: 655), **dinek (I, II)** (TS: 670), **dudak** (TS: 721), **durak (I, II)** (TS: 723), **geçek (I, II)** (TS: 913), **kavşak (I, II)** (TS: 1359), **kayak (I)** (TS: 1361), **kaydırak (I, II)** (TS: 1362), **kepenek (I, II)** (TS: 1392), **kesek** “çimen yapman için topraktan çıkartılmış çayır parçası; tezek; iri toprak parçası” (TS: 1396), **kıvrak (IV, V)** (TS: 1430), **kızak (I, II, III)** (TS: 1434), **konak (I, II, III, IV, V)** (TS: 1470), **korunak (I, II)** (TS: 1486), **kulak (I, II, III, IV, V, VI)** (TS: 1518), **orak (I)** (TS: 1808), **oturak (I, II, III, IV)** (TS: 1824), **ölçek (I, II, III, IV)** (TS: 1843), **örök** (TS: 1857), **saçak** (TS: 1998), **sancak (I, II)** (TS: 2026), **sapak (I, II)** (TS: 2030), **sarak (I, II)** (TS: 2033), **savak (I)** (TS: 2043), **sığınak (I, II)** (TS: 2089), **sızak** (TS: 2105), **siyek** (TS: 2126), **sunak** (TS: 2171), **sürek (I)** (TS: 2183), **süzek (I, II, III)** (TS: 2193), **şimşek** (TS: 2226), **tapınak (I, II)** (TS: 2266), **tarak (I, II, III, IV, V, VI, VII)** (TS: 2268), **telek** (TS: 2311), **tezek (I, II)** (TS: 2344), **tutak (I, II)** (TS: 2389), **tutak (III)** “rehine” (TS: 2389), **uçak** (TS: 2406), **yaprak (I, II, III)** (TS: 2530), **yaprak (IV)** “kitap, defter vb. şeylerde ön ve arka yüzü oluşturan kâğıtlardan her biri, -varak” (TS: 2530), **yaprak (V)** “kat kat ayrılabilen şeylerde kat” (TS: 2530), **yaprak (VI)** “eni 50, boyu 75 santimetre olan bayrak ölçüsü” (TS: 2530), **yaprak (VII)** “birkaç parça eklenerek yapılan şeylerde her parça” (TS: 2530), **yatak (I, II, III,**

IV,V,VI,VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII (TS: 2548), **yavşak (II)** (TS: 2553), **yedek (I, III)** (TS: 2563), **yığınak (I, II, III)** (TS: 2588), **yunak (I, II)** (TS: 2617), **yutak** (TS: 2618), **yuvak (I, II)** (TS: 2619), **yürek (I, II, III)** (TS: 2626).

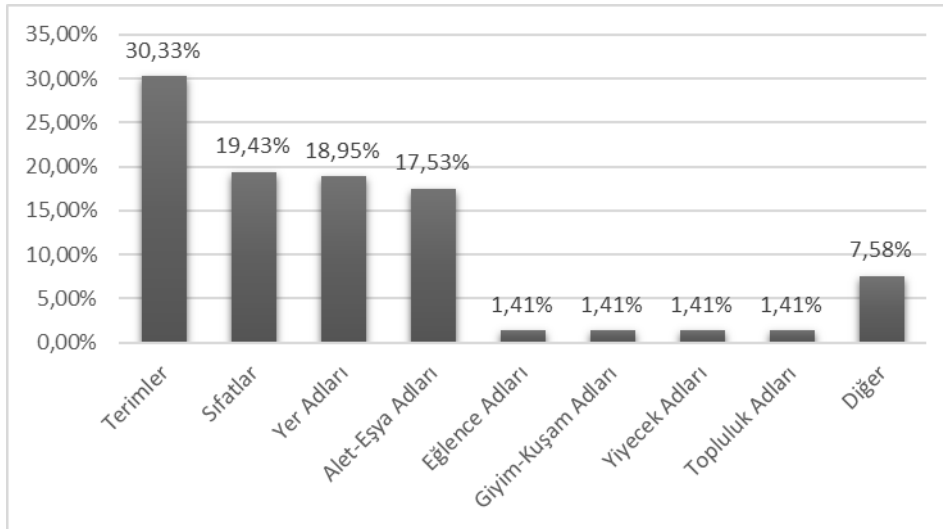
Türkçe Sözlük'ten incelenen fiilden isim yapan -Ak eki ile türetilen sözcükler somut ve soyut anlamları üzerine sınıflandırıldığında alet, yer, giyim-kuşam, hayvan, yiyecek, tarımla ilgili adlar, doğa olaylarına ait adlar, terimlerden ise anatomi, askerî, avcılık, bitki, coğrafi, denizcilik, fizik, gök bilimi, hayvan, madencilik, mimarlık, sinema alanları terimlerinin en somut adlar türettiği görülmektedir. Fiilden karakter bildiren sıfatların, bazı yer adlarının ve dil bilgisi, edebiyat, fizik, iktisat, müzik, tıp terimlerinin somut adlar türettiği görülmektedir. Karakter bildiren sıfatların, bazı zaman adlarının ve hukuk, psikoloji terimlerinin soyut adlar türettiği görülmektedir. Felsefe ve psikoloji terimlerinin ise en soyut adlar türettiği tespit edilmiştir.

4. Sonuç

Türk Dil Kurumu'nun 2017 basım tarihli Türkçe Sözlük'ü kaynak alınarak fiilden ad yapan -Ak ekinin Türkiye Türkçesindeki işlevleri incelenmiş ve ekin tarihî dönem içerisindeki gelişimi verilerek Türkiye Türkçesi gramerlerinden ek üzerine yapılan değerlendirmeler gözden geçirilmiştir. Bu doğrultuda ekin morfo-semantic incelenmesinin gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Varılan sonuçları şu şekilde açıklamak mümkündür:

1. Fiilden ad yapan -Ak eki Türkçenin tarihsel dönemlerinde ve Türkiye Türkçesinde oldukça kullanılan işlek bir ektir. Türkçe Sözlük'ten fiilden ad türeten -Ak ekini almış 106 kelimenin anlamsal olarak sınıflandırılması sonucunda ekin fiil kök ve gövdelerine eklenerek yer, aygıt - araç - alet - nesne - eşya, terim, sıfat, sıfat, yiyecek, giyim - kuşam, eğlence, hayvan, küme, hayvancılık, tarım, doğa, hastalık, iş, mesafe - uzaklık, yetenek, zaman adlarında -Ak eki ile kelimeler türettiği tespit edilmiştir. Çalışmanın sınıflandırma sonuçlarının bulgusu aşağıda grafikte verilmiştir.

Grafik 1. Türkçe Sözlük'ten İncelenen Kelimelerin Genel Dağılışı

Bu çalışmada -Ak ekinin tüm sınıflandırma başlıkları arasında en fazla %30,33'lük oran ile terim türetiminde kullanıldığı tespit edilmiştir. Terim adlarından sonra %19,43'lük oran ile sıfat sınıflandırması, %18,95'lik oran ile yer ve %17,53'lük oran ile alet-eşya adlarının sınıflandırmasında sayıca fazla kelime türettiği saptanmıştır. Eğlence, giyim-kuşam, yiyecek, ve topluluk adlarının sınıflandırılmasında ürettiği kelime oranı ise %5,64'tür. Diğer sınıflandırma başlıklarındaki kelime oranı ise %7,58'dir.

2. –Ak eki, oluşturduğu bir sözcüğe çok sayıda anlam taşıma vasfı vermektedir. Yapılan çalışma sonucunda bir kelimenin birden fazla anlam bütünlüğünü karşılayabildiği görülmektedir. Tasnifi yapılan “*yatak, yürek, durak, kıvrak, konak, kulak, oturak, sapak, tarak*” kelimelerinde -Ak ekinin en zengin anlam çeşitliliğini meydana getirdiği saptanmıştır. Bu kelimeler arasında “*durak*” kelimesinin yer adı yapmasına ek olarak dil bilgisi terimi, edebiyat terimi ve müzik terimi de yaptığı tespit edilmiştir. Yer adı sınıflamasında bir vasıtayı bekleme durumunu ve mekân anlamını belirtirken, dil bilgisi terimi sınıflamasında bir sonraki sesi beklemek, edebiyat terimi sınıflamasında şiirin ölçü kalıpları içindeki durma yerini, müzik terimi sınıflamasında ise bir ölçü uzunluğunda susmak anlamını vermektedir. Bu durum Türkçenin zengin bir dil olduğunun kanıtları arasında gösterilebilir.

3. Türkçe Sözlük’ten incelenen kelimelerde “*batak, çökek, akak, yatak*” kelimelerinin yeryüzü şekillerini temel alarak anlamsal bağ kurduğu görülmektedir. Bu kelimelerin oluşum biçimi incelendiğinde eylem kökündeki hareketin, hareketten etkilenen nesne ile “*toprak, su vb.*” etkileşime girerek nesneyi eylemdeki hareketi taşıır hâle getirmiştir. Yeryüzü şekillerinin özelliklerini ifade eden “*batak, çökek, akak*” kelimeleri harekete uğrayan nesnenin anlam yönünü doğrudan yansıtırken; “*yatak*” sözcüğü, “*akak*” sözcüğünden farklı olarak suyun hareketini temel almamaktadır. “*Yatak*” sözcüğü suyun toprak vb. havzasının içinde olmasını vurgularken, “*akak*” sözcüğü suyun akışkanlığını ve içinde bulunduğu toprağın sağladığı elverişli ortamdan hızla uzaklaştığını bildirmektedir. Türkçe Sözlük’te aynı anlam çatısı altında verilen bu kelimelerin detaylandırılması ve örnekleri ile açıklamasının belirgin bir şekilde yapılması zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Bu vb. sözcüklerin detaylandırılması ile şüphesiz Türkçenin anlam zenginliğini daha açık bir şekilde ortaya çıkarmak mümkün olacaktır.

4. Fiilden ad yapan –Ak eki ile türetilen sıfatların daha çok canlı varlıkların vasıflarını bildirdiği görülürken umumiyetle fiilden aşağılayıcı, kötü vasıflar yaptığı, buna karşılık iyi vasıfların sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. –Ak ekinin sıfat türetiminde olumsuz anlamda baskın bir yapıya sahip olduğu bu çalışmada tespit edilen bir diğer noktadır.

5. Fiilden ad yapan –Ak eki ile türeyen alet adlarının sınıflandırılmasında tarım alanının en fazla kullanıma sahip alan olduğu tespit edilmiştir. Alet adları işlevlerine göre sınıflandırıldığında ise en fazla işleve sahip alet adlarının destekleyici - taşıyıcı görevde kullanılanlar olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca alet adlarının soyut anlamdan somut anlama geçişin açık bir şekilde görüldüğü sınıflandırma olduğu anlaşılmaktadır.

6. İncelenen sözcükler sonucunda anatomi, coğrafya, hayvan ve müzik bilimlerinde terim adı yapan “*kulak*” kelimesinin farklı bilim dallarında -Ak eki ile en fazla türetilen terim olduğu tespit edilmiştir. Kulak sözcüğünü takiben “*durak ve yatak*” sözcükleri de farklı bilim dallarında -Ak eki ile türetilen sayıca fazla terim oldukları saptanmıştır. “*Durak*” sözcüğünün sözel - işitsel zekâ alanının baskın olduğu bilim dallarında terim adı olarak kullanıldığı bu çalışmada tespit edilen bir diğer noktadır.

7. –Ak ekinin benzetme amacı güderek kökten bağımsız, benzetilen nesnenin fiziki görüntüsüne göre yapılan adlar türettiği tespit edilmiştir. “*Saban kulağı, baca kulağı*” örneklerinde görüldüğü üzere “*kulak*” kelimesinde tespit edilen bu anlamın bir nesnenin bir parçasını ifade etmede kullanıldığı görülmektedir.

8. –Ak eki ile kurulan hayvan ve bitki adlandırmalarının umumiyetle terim adı yaptığı tespit edilmiştir. Hayvan adı yalnızca iki kelimedede tespit edilirken, doğrudan bitki adı türetmediği tespit edilen bir diğer noktadır. İncelenen örneklerde hayvan ve bitkilerin organ - bölümlerine verilen adların -Ak eki ile sıkça türetildiği çalışmanın bulguları arasındadır.

9. Fiilden ad yapan –Ak ekinin türettiği sözcüklerin sınıflandırılmasıyla oluşan somut ve soyut adlar bir küme olarak düşünüldüğünde, en soyut ve en somut adların farklı kümlerde

yer aldığı görülmektedir. Somut ve soyut adların ise kümelerin kesişen bölümlerinde olduğu ve bazı hâllerde anlamsal durumları göz önünde tutulduğunda iç içe geçmiş halde kendini göstermektedir. Örneğin insan somut bir varlık olmasına karşın, “dönek” sıfatının anlamsal boyuttaki karşılığı zihindeki inanç ve düşüncenin değiştirilmesi olmasından kaynaklı olarak sözcüğe soyut bir anlam katmaktadır. Böylelikle “dönek” sözcüğünün incelenmesi ile hem soyut hem somut anlam taşıdığı görülmekte, bu yönüyle soyut olan sözcük, bir insanı işaret etmesi, bir vasfı insana yüklemesiyle de somut olmaktadır. Burada alet vb. adlardaki gibi somutluk söz konusu değildir. Soyut ve somut adların kesin bir kural ile somut veya soyut olarak ayrılmayacağı çalışmanın bulguları arasındadır. Aynı zamanda soyut ve somut sözcükler arasında bir derecelendirme söz konusudur. Alet adları ve yer adları en somut olmasına karşın yer adları, alet adlarına göre daha soyut konumdadır. Sıfatlar tek başlarına soyut olmasına karşın felsefi terimlere göre ise daha somut durumda bulunur.

Kaynaklar

- Akalın, Ş.H. vd.. (2019). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yay.
- Aksan, D. (2004). *Türkçenin söz varlığı*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim konuları ve türkçenin anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Arat, R.R. (1947). *Kutadgu bilig*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Banguoğlu, T. (2015). *Türkçenin grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Batmaz, M. (2013). *Eski uygur türkçesinde tıp terimleri*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Bilgen, İ. (1989). *Dīvānu Luğāti 't-Türk'te söz yapımı*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Ciğa, Ö. (2013). *Süheyl ü Nev-Bahâr (metin-aktarma-art zamanlı anlam değişimleri, dizin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Clauson, Sir G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Delice, İ. (1992). *Eski anadolu türkçesi ile yazılmış satırarası bir kur'an tercümesi (gramer-metin-çeviri-sözlük)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Dizdaroğlu, H. (1962). *Türkçede sözcük yapma yolları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Eker, S. (2003). *Çağdaş türk dili*. Ankara: Grafiker Yay.
- Emre, A. C. (1943). *Türkçede isim temelleri*. İstanbul: TDK Yay.
- Emre, A. C. (1945). *Türk dilbilgisi*. İstanbul: TDK Yay.
- Eraslan, K. (2012). *Eski uygur türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yay.
- Erdal, M. (1991). *Old turkic word formation, a functional approach to the Lexicon, Vol I*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Eren, H. (1999). *Türk dilinin etimolojik sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Ergin, M. (2012). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.

- Gabain, A. V. (1988). *Eski türkçenin grameri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Gencan, T. N. (1979). *Dilbilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Gulcalı, Z. (2015). *Eski uygurca altun yaruk sudur'dan "aç bars" hikâyesi*. Ankara: TDK Yay.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye türkçesindeki türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü I/II*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Hatiboğlu, V. (1981). *Türkçenin ekleri*. Ankara: TDK Yay.
- Karaman, B. İ. (2009). Terim oluşturma yöntemleri. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*. 57/2:45-59.
- Karaoğlu, S. (2016). *Eski anadolu türkçesinde (14. yy.) türetim ekleri ve söz yapımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Kâşgarlı, M. (2018), *Dîvânü lûgat-it türk*, Cilt I. Ankara: TDK Yay. (1074)
- Kâşgarlı, M. (2018), *Dîvânü lûgat-it türk*, Cilt II. Ankara: TDK Yay. (1074)
- Kâşgarlı, M. (2018), *Dîvânü lûgat-it türk*, Cilt III. Ankara: TDK Yay. (1074)
- Kâşgarlı, M. (2018), *Dîvânü lûgat-it türk*, Cilt IV. Ankara: TDK Yay. (1074)
- Korkmaz, Z. (2009). *Türkiye türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: TDK Yay.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London&New York: Routledge.
- Le Coq, A.V. (1912). *Türkische manichaica aus chotscho I*. Berlin: Verlag Der Königl. Akademie Der Wissenschaften.
- Ölmez, M. (1991). *Altun yaruk*. Ankara: Odak Yay.
- Özavşar, R. (2009). *Mârzubannâme tercümesi metin, çeviri, art zamanlı anam değişimleri, dizin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.
- Özçelik, S. (2015). *Dede korkut; araştırmalar, notlar/dizin/metin*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Rabğuzî (2019). *Kıssaşü'l-enbiyâ (peygamber kıssaları), Cilt I*. Ankara: TDK Yay. (1310).
- Rahimi, F. (2019). *Fethali kaçar'ın çağatay türkçesi sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yay.
- Somut ve Soyut Nedir?. (2021, 24 Ocak). <http://www.ege-edebiyat.org/docs/541.pdf>
- Taş, İ. (2005). *Kutadgu bilig'de söz yapımı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Taş, İ. (2017), *Yūsuf ve zelîhâ*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, Kültür Eserleri Dizisi.
- Teres, E. (2009). *Çağataycada söz yapımı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Tekin, Ş. (1976). *Uygurca metinler II – maytrısimit*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- Tekin, Ş. (2019). *Uygurca metinler I kuanşi im pular (ses işiten ilâh)*. Ankara: TDK Yay.
- Tietze, A. (2002). *Tarihi ve etimolojik türkiye türkçesi lûgati*. İstanbul: Simurg Yay.

- Toparlı, R.; Vural, H.; Karaatlı, R. (2014). *Kıpçak türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Toparlı, R.; Argunşah, M. (2018). *Mu'înü'l-mürîd*. Ankara: TDK Yay.
- Toprak, F. (2017). *Hoca nazar hüveydâ rahât-ı dil (inceleme-metin-dizin)*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Zamaşşarî (2014). *Mukaddimetü'l-ede*b. Ankara: TDK Yay.

Kısaltmalar

Eser Kısaltmaları

- ABH: Aç Bars Hikâyesi
- AY: Altun Yaruk
- DK: Dede Korkut Kitabı
- DLT: Dîvânü Lûgat-it Türk
- EDPT: An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish
- FK: Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü
- KB: Kutadgu Bilig
- KE: Kışaşü'l-Enbiyâ
- KİM: Kuansı İm Pusar
- KT: Eski Anadolu Türkçesi İle Yazılmış Satırarası Bir Kur'an Tercümesi
- KTS: Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
- MAİT: Maytrısimit Nom Bitig
- MAN: Türkische Manichaica Aus Chotscho I
- ME: Mukaddimetü'l-Edeb
- MM: Mu'înü'l-Mürîd
- MZ: Mârzubannâme Tercümesi
- RD: Râhat-ı Dil
- SNB: Süheyl ü Nev-Bahâr
- TS: Türkçe Sözlük
- YZ: Yûsuf ve Zelîhâ

Diğer Kısaltmalar

- ET.: Eski Türkçe
- göster.: gösterge
- OT.: Orta Türkçe
- top.: toplam
- vb.: ve benzeri